

“Un véritable nid d’activistes”

De Hasseltse ambtenaren van Financiën in de
vuurlinie van de Vlaamse strijd 1918-1920

Hoewel het oude graafschap Loon in 1830 bevestigd werd als provincie, gaf het zijn eeuwenoude banden met Luik slechts langzaam op. Sociaal-economisch nog weinig ontwikkeld, bleef Limburg in de negentiende eeuw sterk op de vurige stede gericht. Op gerechtelijk vlak was het Hof van Beroep te Luik bevoegd voor onze provincie, op kerkelijk vlak maakte Limburg deel uit van het bisdom Luik, de Luikse Rijksuniversiteit was een intellectuele aantrekkingspool en talrijke arbeiders die in Limburg geen broodwinning konden vinden zagen zich genoodzaakt in het Luikse industriebekken aan de slag te gaan. Limburg speelde dan ook geen voortrekkersrol in de Vlaamse beweging (1).

De grote rol van het Frans betekende niet dat alle Vlaams taalbewustzijn ontbrak. Met name in kerkelijke middens had men aandacht voor het gebruik van het Nederlands waarbij mgr. Martin Hubert Rutten, vanaf 1902 als bisschop, een belangrijke rol speelde (2). De invloed daarvan was vooral voelbaar bij de intellectuelen in de dop, bij de studerende jeugd. Anders dan elders waren die niet verwickeld in conflicten met de geestelijkheid. Dat ontlokte latere flamingantische commentatoren volgende vaststelling: “De ‘authentieke jeugdbeweging’ (door jongeren voor jongeren) zoals de Blauwvoeterie er een was, is in Limburg nooit zwaar van de grond gekomen... Was men in Limburg ‘braver’, ‘onnozeler’, ‘minder heetgebakerd’? Had men er betere leiding? Gaf de overheid beter voorbeeld? Dit zou kunnen... Voelde men er de Franse druk niet zo aan als bijvoorbeeld in Brabant?” (3). Inderdaad, waarom zouden deze jongeren in conflict gaan met degenen die hen net stimuleerden op het flamingantische pad?

Vlak vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog wist onze provincie nochtans de aandacht van Vlaanderen op zich te vestigen. De hier ontdekte steenkoollagen konden de basis gaan vormen waarop een nieuwe Vlaamse zware industrie gevestigd kon wor-

(1) Voor een korte schets van de institutionele evolutie van de provincie en de invloed daarvan op de vernederlandsing, zie: L. WILS, *Belgisch-Limburg, 150 jaar na het Verdrag van Londen*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 48, 1989, blz. 101-105.

(2) Betreffende de rol van mgr. Rutten zijn er in vele publicaties gegevens te vinden. Zie vooral R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*. Leuven, 1975.

(3) *Albrecht Rodenbach en Limburg. Vier tot dusver onbekende brieven uit 1878, honderd jaar later teruggevonden en van enige commentaar voorzien; gevolgd door een overzicht van wat er in Limburg roerde tot aan de eerste wereldoorlog*, uitgegeven door D. SNIJDERS en S. VERMEIRE. Neeroeteren, 1980, blz. 101.

den. Het nog erg landelijke Vlaanderen zou kansen tot economische ontwikkeling krijgen en zijn achterstand op Wallonië inlopen. De uitbating van de steenkoolmijnen zou het aanschijn van de provincie grondig wijzigen. De medaille had echter een keerzijde: de verfransing zou nog toenemen want het kapitaal en de geschoolde krachten zouden uit Wallonië en Brussel komen.

Al trok de provincie op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog nog niet het voortouw van de Vlaamse strijd, toch waren er overtuigde flaminganten aanwezig. Die waren niet alleen in scholen en kapelanijen te vinden. Eén van de kringen waar in de jaren vóór 1914 honderden overtuigde flaminganten actief waren was de ambtenarij. De vernederlandsing van de overheidsdiensten was één van de voornaamste doeleinden van de flaminganten. In de loop van 1919 en 1920 zou een taalrel in een buitendienst van het Ministerie van Financiën te Hasselt aantonen waartoe de frontale botsing tussen flamingantisme en wallingantisme in de overheidsdiensten kon leiden. Dit incident weerklonk tot in de pers, het Parlement en de regering. De administratieve en politieke afwikkeling ervan zijn exemplarisch voor de atmosfeer waarin de Vlaamse en Waalse Beweging zich in de jaren na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelden.

Het taalprobleem in de overheidsdiensten

Het lag voor de hand dat het Ministerie van Financiën een voortrekkersrol zou spelen in de vernederlandsing van de administraties in Vlaanderen. Met belastingen en tolheffingen kreeg immers iederéén te maken. Er werkten daar bovendien verhoudingsgewijs veel ambtenaren. Dat zorgde voor de kritische massa die in de haven van Antwerpen de geboorte mogelijk maakte van de *Verbroedering van Tol- en Accijnsbedienden*, de eerste Vlaamse strijdorganisatie in de overheidsadministratie. Vertrekkend vanuit dit Vlaams bolwerk, en via de andere grote steden, profileerden de flamingantische ambtenaren zich in de jaren vlak vóór 1914, via goed opgebouwde organisaties en groots opgezette congressen met vele honderden deelnemers (4). Het hier vertoonde radicalisme was een aanwijzing van een belangrijke verschuiving in de motivatie tot flamingantisme. Voor de ambtenaren betekende de taal immers heel wat méér dan een bron van esthetisch genoegen of een middel voor cultuuroverdracht en onderwijs naar de bredere volkslagen. Taal was voor hen het middel tot communicatie met het publiek en tussen oversten en ondergeschikten. En dus ook een belangrijk criterium bij promoties.

De opgang van het Nederlands kwam tot uiting in de taalwet op de bestuurszaken van 1878. Die voerde faciliteiten in voor het Fransonkundig publiek in Vlaanderen maar stimuleerde meteen ook de vernederlandsing van gemeentelijke en provinciale besturen (5). Het intern taalgebruik in de ministeries werd niet door de wet geregeld. Elke over-

(4) H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*. Kortrijk/Heule, 1982, blz. 182-189.

(5) L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Dl. I. Tot 1914. Leuven, 1977, blz. 98-103.

ste kon bepalen welke taal in zijn dienst moest gebruikt worden. Het Frans was daarvoor intern dominant. Wat het publiek betrof woog de maatschappelijke positie van de betrokkene door. In concreto betekende dit dat een Franstalige altijd wel in het Frans terecht kon. Voor een Nederlandstalige, vaak lager in de sociale rangorde, was dit heel wat minder vanzelfsprekend. Zeker in de steden waar de verfransingsdruk groot was.

De sterke profilering van de Waalse beweging in de Vlaamse steden bemoeilijkte de taalverhoudingen in het ambtenarenwezen gevoelig. Om hun voorrechten te verdedigen stelden de Franstalige leidinggevende ambtenaren zich dikwijls wallingantisch en scherp anti-Vlaams op. De strijd voor het behoud van Vlaanderen als territorium voor eentalig-Franse ambtenaren behoorde immers tot het wezen van het wallingantisme van die tijd. De inwilliging van de flamingantische eisen zou immers elke ambtenaar op de duur dwingen om beide landstalen vlot en correct te gebruiken, ofwel zich als eentalige te beperken tot Vlaanderen of Wallonië. De Waalse Beweging had er materieel belang bij om de dominantie van het Frans te bestendigen en wees elke promotie van het Nederlands met klem af. Het ging om véél overheidsbanen en om de al even belangrijke promotiemogelijkheden. Lode Wils schroomt niet het wallingantisme “een beweging voor de administratieve kolonisatie van Vlaanderen” te noemen. De Vlaamse ambtenaren kwamen daardoor in de frontlijn van de Vlaams/Waalse tegenstelling terecht. Daarmee waren de ingrediënten voorhanden voor een bittere taalstrijd in de bureaus van de overheidsdiensten (6).

Na 1914 zouden de Duitsers de verhoudingen verder grondig vergiftigen, met het oog op de definitieve verscheuring van de Belgische staat. Door de administratie in Vlaanderen te vernederlandsen, spanden de bezetters de flaminganten voor hun kar. De Belgen die daaraan meewerkten noemden zich “activist” (7). De strijd die losbarstte in de gangen en lokalen van de overheidsdiensten was niet minder verbeterd dan die in de loopgraven. Ontslagen, benoemingen, mutaties, promoties, tot zelfs deportatie naar een strafkamp in Duitsland waren de gehanteerde wapens.

De activisten en hun Duitse beschermheren ondervonden stevige weerstand. Het Belgisch nationaal gevoel was door de Duitse inval en de bezettingspolitiek flink versterkt en de publieke opinie toonde zich in meerderheid fel anti-Duits. Dat was ook in Limburg het geval. Het gros van de ambtenaren in de Maasgouw reageerde in dezelfde zin als elders en ging zoveel mogelijk dwars liggen. De Duitse taalverordeningen die het gebruik van het Nederlands in overheidsdiensten en openbaar leven oplegden, hadden voor gevolg dat Frans gebruiken gepromoveerd werd tot een daad van verzet en Nederlands gebruiken werd beschouwd als collaboreren met de vijand. De Limburgse

(6) L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Leuven/Apeldoorn, 1992, blz. 188-197, citaat blz. 189. Over de wallingantische reactie zie ook: H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*.

(7) De beste synthese is nog altijd: L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Leuven, 1974. Voor een overzicht over de bestaande literatuur en de verschuivingen in visie op het verschijnsel “activisme”, zie: L. WILS, *De geschiedschrijving van het activisme*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 51, 1992, blz. 65-82.

administratie kon zich bovendien beroepen op het feit dat enkele dorpen in het zuiden Franstalig waren en dat bovendien nogal wat particulieren en bedrijven systematisch het Frans gebruikten. De verantwoordelijke Duitse bezettingsambtenaar, chef van het burgerlijk bestuur in Brussel Von Sandt, liet zich niet vermurwen. Op 15 juni 1917 herhaalde hij nogmaals het gebod in Vlaanderen enkel Nederlands te gebruiken. Limburg vormde daarop geen uitzondering. Secretaris-generaal Buisseret van het Ministerie van Financiën stuurde de vertaling van deze brief, "à mon vif regret", door naar zijn diensten in Hasselt (8).

De administratie in Limburg zou ondervinden dat zij zich niet kon onttrekken aan de maatregelen van de Duitse overheid in Brussel. Vooral niet toen de Duitsers beslisten over te gaan tot de splitsing van de administratie. Het ministerie van Financiën vormde het sluitstuk in die hervorming. Zonder autonome inning van de belastingen zou de Vlaamse "zelfstandigheid" immers een lachertje blijven. Vanaf 1917 kregen de activisten de kans om de macht over te nemen in de bureaus van de ministeries. De Waaslandse bedrijfsleider Leo Meert werd aangeduid om, als nieuwe secretaris-generaal, de leiding over het Ministerie voor Vlaanderen in handen te nemen (9). Die machtsgreep zou ook de buitendiensten van het ministerie in Limburg treffen.

Activisten in de Limburgse ambtenarij

De taalstrijd was al vóór de oorlog in de rangen van de Limburgse Tol- en Accijnsambtenaren binnengedrongen. Net zoals elders in Vlaanderen botsten de flaminganten hier op wallingantische ambtenaren. Dat heeft zonder twijfel, zoals in de andere Vlaamse provincies, tot bittere confrontaties geleid waarbij de flaminganten, meestal jonger en lager in rang, zware opdooffers kregen.

Een mooi voorbeeld vinden we in Sint-Truiden waar Tol- en Accijnsbediende Hendrik Koekhofs zich tijdens de oorlog bijzonder actief toonde op het activistische forum. Ook hij had onverteerbare ervaringen achter de rug. Een echo daarvan horen we in een brief van Koekhofs aan Leo Meert op 12 maart 1918. In oktober 1913 had hij meegedaan aan het examen voor de graad van ontvanger der Rechtstreekse Belastingen en Accijnzen. Hij werd gebuisd. Doordat hij al ambtenaar was slaagde Koekhofs erin achter de coulissen zijn oor te luisteren te leggen op zoek naar eventuele redenen. In 1918 achtte hij de tijd rijp om met zijn versie van het verhaal voor de dag te komen: de Waal Castaigne, destijds provinciaal inspecteur, had hem doelbewust tegengehouden. Koekhofs was immers in 1911, samen met Jan Hawinkel, stichter van de *Limburgse Accijnzenkring*, on-

(8) De briefwisseling hierover werd bewaard in het *Archief van het Algemeen Secretariaat van het Ministerie van Financiën* (in het vervolg afgekort als *FIN.*), nr. 82, dos. 96. Dit archief kan geraadpleegd worden in het *Algemeen Rijksarchief* te Brussel (in het vervolg afgekort als *AR*).

(9) Betreffende Leo Meerts belangrijke rol in het activisme zie L. VANDEWEYER, 'Kolenverdeling voor Vlaanderen' en de financiering van het activisme, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 50, 1991, blz. 7-27.

(10) Briefwisseling uit maart-augustus 1918 in het *Archief van de Raad van Vlaanderen* (in het vervolg afgekort tot *R.V.*), D 117, dossier "Koekhofs". Dit berust in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

derdeel van de *Verbroedering van Tol- en Accijnsbedienden*. Koekhofs werd voorzitter en Hawinkel schatbewaarder. Hij was ervan overtuigd dat de reden was waarom Castaigne hem dwars zat. Koekhofs aarzelde niet aan Meert te vragen om de examenuitslag te vernietigen en hem toch te bevorderen. In hoeverre die voorstelling correct is, weten we niet maar dat Koekhofs al vóór 1914 een verbitterd man was, is zeker (10).

Het kan niet verbazen dat dergelijke gekwetste mensen, gedreven door jarenlange frustratie, zich resoluut en strijdbaar in de rangen van het activisme plaatsten. In Sint-Truiden werd de plaatselijke afdeling van de activistische strijdvereniging *Groeningewacht* opgericht door ondermeer Hendrik Koekhofs, die een tijdje voorzitter werd. Zijn vriend Jan Hawinkel, collega-ambtenaar, zou ondervoorzitter worden en tevens plaatselijke verantwoordelijke van *Kolenverdeling voor Vlaanderen* en van *Volksopbeuring*, twee activistische organisaties die propaganda aan fondsenvergaring koppelden, en waar Leo Meert een belangrijke rol in speelde. Het activisme kon dus ook in Limburg op een basis rekenen zoals het die in de grote Vlaamse steden vond; voor een belangrijk deel bij ambtenaren. Nochtans was deze collaborerende beweging in deze provincie verhoudingsgewijs niet erg sterk en trad ze weinig radikaal naar buiten (11).

Koekhofs stelde niet alleen zijn organisatorisch talent ten dienste van de activistische zaak maar toonde zich ook een bijzonder actief inlichtingenagent. Hij stelde lijsten op van ambtenaren die hij als “Waal”, “onverschillig” of “Vlaams-vriendelijk” quoteerde. Die lijsten kaderden in een grootscheeps project dat heel Vlaanderen politiek in kaart moest brengen en ze werden niet voor niets opgesteld. Als het aan Koekhofs gelegen had zouden tientallen van deze mensen uit Limburg verdreven geweest zijn. Koekhofs ging daarin erg ver. Zo vroeg hij de verwijdering van de ambtenaren Guillaume, bureeloverste in Hasselt, en Dumont, controleur der belastingen in Maaseik. Volgens Koekhofs en Hawinkel waren beiden “Vlaamshaters”. Maar alvast de activisten van Maaseik dachten daar anders over en provinciaal propagandaverantwoordelijke Jan Borms schreef aan Leo Meert: *Dumont, alhoewel Waal, past de bestaande taalverordeningen volledig toe en kent voldoende Nederlands, prof. Wieërs van Maaseik vermocht mij hem aan te bevelen* (12). Jozef Wieërs was dan nog de meest overtuigde activist van de stad. Als hij al geen bezwaar had tegen Dumont!

Koekhofs was een voorbeeld van de rabiate activist die bereid was “rücksichtslos” carrières te breken of mensen uit te wijzen en desnoods te deporteren. Maar ze waren niet allemaal zo rigoureuus. Ook was niet elke notoire flamingant activistisch gezind. Het lag in werkelijkheid dus niet zo simpel. Wat moeten wij bijvoorbeeld denken van Louis Théodore Tilkin, die ook ambtenaar was op Financiën? Vóór de oorlog stond hij als overtuigde Vlaamsgezinde bekend. Die roep bleef hij tijdens de bezetting behouden. Ook bij de activisten die in hem een bondgenoot ontwaarden, iemand waar ze nog ooit beroep op konden doen. Was hij daartoe bereid? Dat is lang niet zeker. Van Tilkin is zelfs geen steekkaart te vinden in het archief van de Raad van Vlaanderen.

(11) Voor het activisme in Limburg, zie het artikel door Luc Vandeweyer, te publiceren in het verslagboek van het colloquium *Limburg in oorlogstijd*, publicatie voorzien voor 1995.

In hun wanhopige zoektocht naar de verbreding van hun achterban waren plaatselijke activistische agenten maar al te vlug bereid om Vlaamsgezinden als "activisten" door te seinen naar Brussel. Zij werden per slot van rekening betaald voor hun propagandawerk en als ze daarvan geen resultaten op tafel konden leggen in de vorm van namenlijsten van sympathisanten, brachten ze hun broodwinning of bijverdienste in gevaar. Het is aannemelijk dat nogal wat steekkaarten slaan op flaminganten die zich niet aan activisme wilden verbranden maar zich ook niet openlijk anti-activistisch opstelden. De geschiedschrijving heeft grosso modo de tweedeling uit de activistische propaganda overgenomen. Namelijk dat er "activisten" waren, flaminganten die bereid waren van de Duitsers hulp te aanvaarden; en "passieven", flaminganten die daartoe niet bereid waren en dus, in activistische ogen, helemaal niets deden. Het palet van de "passieven" was in werkelijkheid heel wat breder. Er waren ook flaminganten die niet bereid waren zich in activistische organisaties of hervormingen te laten betrekken uit afschuw voor de bezetter. Toch zagen zij niet ongaarne dat er op het strikt afgebakende terrein van de Vlaamse taaleisen verwezenlijkingen tot stand kwamen. Hun houding kan beschreven worden als "welwillende afzijdigheid". Op die stroming vallen geen namen te plakken, er waren geen organisaties, haar voorstanders voerden geen propaganda. Maar ze bestond, dat staat vast.

Behoorde Tilkin tot die groep? Dat zou best kunnen. De activisten vertrouwden hem en wilden hem engageren. Op de lijst van ambtenaren die in aanmerking kwamen om de activistische aanwezigheid in de centrale administratie van Financiën in Brussel, het zogenaamde "middenbestuur", te versterken, kwam zijn naam voor als "Tilkin, Louis-Theodore, bureeloverste te Hasselt" met in de kantlijn genoteerd: (*voorzitter Verbroedering zegt zeer goed*) (13). Toen in juni 1918 de benoeming van Nestor Stordeur als inspecteur voor Brabant betwist werd, viel zijn naam opnieuw: *In de plaats van Stordeur zou veel beter passen Tilquin (sic), nu eerste klerk op het provinciaal bestuur in Hasselt. Deze is onze taal machtig, en is tenminste geen Vlaamshater* (14). Maar deze opmerkingen maken van Tilkin nog geen activist en het feit dat hij na de oorlog niet ontheven werd van zijn functie duidt erop dat hij heeft weerstaan aan de verlokking. Wel is duidelijk dat hij in het flamingantisch milieu een stevige reputatie had en dat hij zich alvast niet openlijk anti-activistisch opstelde.

Dergelijke machinaties hebben ertoe bijgedragen dat de sfeer in het ambtenarenmidden grondig werd bedorven. De activisten hadden ervoor gezorgd dat de taalvete van vóór de oorlog nog drastisch verergerde.

(12) Tal van brieven van Koekhofs en anderen in A.R., R.V., nr. D 117, dossier "Tolbeambten-toestandverbetering", zie ook het dossier "Guillaume-Dumont".

(13) Nota zonder auteur (stellig een activistische ambtenaar van Financiën) en zonder datum maar met toegevoegd een lijst van 29 april 1918. Daarop vinden we de namen van eventuele kandidaten - "de heren zijn onze zaak genegen" - voor transfer naar Brussel. Het is niet te achterhalen of deze mensen geconsulteerd werden. A.R., R.V., nr. 117.

(14) Reinhard (vermoedelijk) aan Josson, (beiden Brusselse activisten), 28 juni 1918, A.R., R.V., nr. 117, dossier "Stordeur".

Na 11 november 1918

De Duitse nederlaag werd in de loop van oktober 1918 zichtbaar door de onstuitbare aftakeling van de feldgraue strijdkrachten. De Belgische regering in Le Havre kon zich voorbereiden op de terugkeer en het terug opstarten van de administratie in Brussel. Het administratieve apparaat had veel geleden. Ambtenaren die soldaat waren geworden hadden gaten gelaten die weer opgevuld moesten worden. Een aantal was gesneuveld. Anderen waren zodanig verzwakt door ziekte of onder invloed van hun deportatie dat ook zij moesten vervangen worden. En dan waren er nog mensen die hun dienst verwaarloosd hadden of hun functie hadden gebruikt om voor eigen rekening te werken. In de loop van oktober werden de in Le Havre aanwezige secretarissen-generaal van de ministeries bijeengeroepen voor overleg in een werkgroep die de hervatting van het werk - na *l'élimination des indignes* - moest voorbereiden (15).

Op 11 november 1918 gaf Duitsland de strijd op. De Belgische elite, met koning en regering aan het hoofd, keerde in triomf terug naar de hoofdstad. Koning Albert benoemde op 21 november de Brusselse advocaat van katholieke signatuur Léon Delacroix tot regeringsleider en minister van Financiën. Op deze laatste post verving hij de gematigd vlaamsgezinde Aloïs Vande Vyvere. Gelet op de rampzalige financiële en economische toestand van het land wachtte de eerste minister een zware taak. Bovendien moest hij de administratie van het departement Financiën opnieuw tot een werkbaar instrument kneden. Hij begon daar meteen mee. Op 25 november ontvingen zijn ambtenaren een zegebulletin: het land was eindelijk bevrijd. De minister bevestigde dat er nog zware inspanningen voor de boeg lagen: het land was een puinhoop en de diensten van Financiën hadden een belangrijke taak in het herstel, *cette œuvre grandiose et laborieuse* (16).

Allereerst maakte Delacroix - zoals al zijn collega-ministers - duidelijk dat hij niet meer wilde rekenen op de ambtenaren die zich met het activisme ingelaten hadden. Op 28 november droeg hij de directeurs van al de buitendiensten op de vooroorlogse toestand te herstellen. Elke ambtenaar moest terugkeren naar de stoel waarop hij vier jaar geleden zat, behalve *les indignes*, zijnde de oneerlijken en de activisten. Alle benoemingen, promoties en mutaties uit de oorlogsjaren werden ongedaan gemaakt. Hij vroeg de directeurs hem een gedetailleerd verslag van de situatie toe te sturen (17).

Het activistische drijven zou zoals in al de ministeries ook in de Limburgse kantoren een pijnlijke nasleep kennen. De Belgisch-gezinde ambtenaren - en dat was de absolute meerderheid - waren vastbesloten alle rekeningen met de activisten en de meelopers onder hun collega's te vereffenen. De voornaamste leiders waren uitgeweken naar Duitsland of Nederland om van daaruit hun agitatie verder te zetten. De wraak zou vooral neerkomen op de hoofden van de meelopers. Het ging overigens niet uitsluitend om mensen die daadwerkelijk gecollaboreerd hadden. De vermenging van activisme met flamingantische retoriek en argumentatie bracht mee dat de hele Vlaamse Beweging

(15) AR, *Archief Charles de Broqueville*, nrs. 505, 506, 507.

(16) Dagorde aan het personeel, 25 november 1918, AR, *FIN.*, nr. 98, dossier 1.

(17) Rondschriften, 28 november 1918, AR, *FIN.*, nr. 98, dossier 2. De verslagen die uit de provincie kwamen bevinden zich eveneens onder dit nummer.

een odium van landverraad over zich kreeg. Wallinganten en Belgische nationalistes hadden er alle belang bij om die reactie te versterken om zodoende elk spoor van vlaamsgezindheid uit de overheidsdiensten te elimineren. Een nieuwe golf van francofone administratieve kolonisatie van Vlaanderen kon beginnen met het doel de verloren posities terug te winnen en als het even kon liefst iets méér.

Door de slechte herinneringen aan het activisme verscheen de Vlaamse Beweging erg gehandicapt aan de startlijn van de naoorlogse periode. In een poging om de krachten te bundelen hadden de vlaamsgezinden zich verenigd in het *Vlaams Verbond*, dat tijdens de bezetting door uitgeweken flaminganten was opgericht. De organisatie vond voornamelijk een draagvlak bij de Vlaamse vluchtelingen op Nederlandse bodem en probeerde flaminganten uit de drie traditionele partijen te groeperen. Het ware politieke gewicht kon pas na de oorlog bewezen worden maar dat belette het *Verbond* niet om vanuit Nederland al eisen te formuleren. Op de eerste landdag van het *Verbond* te 's-Gravenhage op 4 maart 1918 werd uitdrukkelijk de *eenheid van taal* voor heel Vlaanderen geëist en *vervlaamsing van de openbare besturen... in en voor Vlaanderen en de hervormingen van de hoofdbesturen, welke voor de volledige doorvoering van dit beginsel vereist worden*. Was dat laatste een toespeling op een verregaande opsplitsing volgens taal van de centrale administratie in Brussel? Het kon in ieder geval als dusdanig geïnterpreteerd worden. Bovendien eiste de Landdag nu al een formele belofte van de regering in die zin. De volgende landdag had plaats op 5 november, terwijl de Belgische en geallieerde troepen de Duitsers zegevierend achteruit drongen. De Duitse ineenstorting was nog slechts een kwestie van dagen. Deze motie drong *bij de regering in het algemeen aan dat de heren ministers... naargelang zij het openbare leven moeten herinrichten in de bevrijde Vlaamse landstreek de openbare besturen zouden vervlaamsen, niet alleen in hun betrekkingen met het publiek, maar ook in hun inwendige organisatie* (18).

De eisen van het *Verbond* ontlokten aan de Belgische nationalistes steevast de beschuldiging dat de organisatie een masker was voor het activisme, een Duitse mantelorganisatie. Die beschuldigingen gingen na 11 november gewoon door. Al in december 1918 hadden de Franstalige bladen uit de hoofdstad het *Vlaams Verbond* en zijn minimumprogramma als een staatsgevaarlijk initiatief bestempeld en zij schilderden de aanhangers systematisch af als activisten (19).

(18) De *Besluiten* van de eerste en tweede landdag alsmede een exemplaar van *Vlaams-Belgisch Verbond*, nr. 7, november 1918, werden op 23 november 1918, na de wapenstilstand, door secretaris Gabriël Opdebeeck verstuurd naar de regeringsverantwoordelijken, waaronder de minister van Financiën. Via die weg kwamen de documenten terecht in het archief van het Secretariaat-generaal van het Ministerie van Financiën: *AR, FIN.*, nr. 100, dossier 17. Zie ook het blad *Vlaamsch-Belgisch Verbond* dat vanaf begin 1918 in Nederland werd uitgegeven. Een volledige verzameling wordt bewaard in de *Oorlogsbibliotheek van het Algemeen Rijksarchief*, onder het nummer 16874.

(19) Van Nederlandstalige kant zou vooral het *Belgisch Dagblad* zich uitputten in dergelijke beschuldigingen; zie bijvoorbeeld het nummer van 10 september 1918. Het *Verbond* had *Vrij België* tot zijn beschikking om die beschuldigingen te pareren; zie bijvoorbeeld Emiel Hullebroeck in het nummer van 13 september 1918. Zie ook E. GERARD, *Strijd om het Vlaams Minimumprogramma in 1919. Mgr. Rutten en de katholieken van Limburg*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 40, 1981, kol. 107. Voor een algemene bespreking van het *Verbond* zie: L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Dl. II. 1914-1936. Leuven, 1985, blz. 72-80.

Vlamingen van Limburg !

Nooit heeft zich het Vlaamsche volk in een hachelijkeren toestand bevonden dan opdit oogenblik!

Het is ons niet gegund geweest met de heerlijke bevrijding van ons dierbaar vaderland tevens de volledige bevrijding van het Vlaamsche volk te mogen begroeten ! Juist diegenen welke ons met de wapenen van een snooden vijand verlost schijnen in hun eigenwaan besloten te hebben alle cultureele zelfstandigheid aan de Vlamingen te ontzeggen.

Een plechtig uur heeft daarom geslagen !

Komen we ditmaal niet ineens tot onze volledige rechten langs grondwettelijken weg dan zijn we voor altijd verloren en zijn niet meer dan een onderworpen volk. Weest dus eensgezind, onwrikbaar besloten van uwe volksvertegenwoordigers plechtig te eischen dat zij alleen zulke wetsvoorstellen in de Kamers stemmen die U **uwe geheele ontwikkeling in en door uw eigene taal waarborgen**. Daarom is het noodzakelijk dat iedere Vlaamsche maatschappij zich zonder verwijl aansluite bij het machtige Vlaamsch Verbond, dat in heel het Vlaamsche land voor eenheid in de werking zorgt. Aan U dus, Vlamingen, te zorgen dat men U niet voor eeuwig uit de wereldbeschaving sluite !

Druk. Simoens en Bollen, Bilsen

Limburg schakelde zich vrij snel in het *Verbond* in. Vooral de christelijke arbeidersbeweging vroeg niet liever dan mee te mogen doen. Op 26 januari 1919 eiste hun voorman, priester Broeckx, al de *vervlaamsing van het bestuur in Vlaanderen*. De komende jaren zou dit een van de steunpilaren zijn (20). De Limburgse afdeling van het *Verbond* werd uiterlijk in de eerste helft van februari 1919 openlijk actief. Onder impuls van advocaat Jan Gruyters en atheneumleraar Van Soest werd Hasselt één van de bedrijvigste kernen (21). Het drukwerk van de Limburgse afdeling werd verzorgd door de drukkerij Simoens en Bollen, de uitgevers van het Vlaamsgezinde weekblad *De Bilsenaar*, uit Bilzen.

Het *Verbond* zou snel ondervinden dat het zich in Limburg niet zomaar kon nestelen. Zo ondervonden de bedienden van de Direkte Belastingen, Douanen en Accijnzen te Hasselt in het voorjaar van 1919 waartoe een onderschrijving van het Vlaamse minimumprogramma kon leiden. De dienst — waar vierenveertig ambtenaren werkten — zou daardoor het kader worden voor een taalrel waarvan de schokgolven ver zouden uitdeinen. De man die, ondanks zichzelf, in het centrum van de herrie zou komen te staan was Louis Theodore Tilkin, de hoogste in rang bij de flaminganten.

Taalrel in Hasselt

Tijdens de middagpauzes op maandag 17 februari 1919 en de dagen daarna had Eugène Smeets, een vijftientigjarige klerk bij deze Directie, op zijn dienst de statuten van het *Vlaams Verbond* en adhesieverklaringen aan het Vlaamse minimumprogramma ter ondertekening rondgedeeld. Hij was de zoon van een dorpsonderwijzer, een beroepsgroep die in de Vlaamse Beweging een zeer belangrijke rol speelde, en was oud-leerling van Van Soest. Smeets kreeg hierbij de hulp van zijn collega Entbrouckx. Deze benaderde hun bureeloverste, Tilkin. Beide jongemannen stonden al van vóór de oorlog bekend als strijdbare flaminganten (22).

De te ondertekenen formulieren waren Smeets ter hand gesteld door zijn oud-leraar aan het atheneum, E. Van Soest. Smeets kende, aldus de latere verklaringen van de betrokkenen in hun ondervraging op 3 april, geen onmiddellijk succes. Het merendeel van zijn collega's twijfelde. Twee onder hen, Maris en Musschoot, besloten dezelfde dag een be-

(20) L. VINTS, *P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg*. Leuven, 1989, blz. 171-182.

(21) Advocaat Jan Gruyters zou nadien nog een vooraanstaande rol spelen in de katholieke partij in Limburg. De activisten beschouwden hem als gunstig gezind al engageerde hij zich nooit. De leraar, Van Soest, is tot dusver, wat zijn rol en betekenis in de Vlaamse beweging betreft, niet voldoende getraceerd. Wel werd door activistische propagandadiensten in Hasselt een advocaat Van Soest aangeduid als katholiek passief flamingant. Was dit naaste familie? *AR, R.V.*, D 128. Voor de begindagen van het *Verbond* in Limburg en de steun van bisschop Rutten: E. GERARD, *Strijd om het Vlaams Minimumprogramma in 1919. Mgr. Rutten en de katholieken van Limburg*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 40, 1981, kol. 97-116.

(22) Vander Cruyssen zou Smeets en Entbroux tegenover minister Delacroix beschrijven als *des flamingants déterminés et militants connus, dès avant l'occupation, pour leur intransigeance et la violence qu'ils apportent à leur défense de leurs théories*, 11 maart 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

zoek te brengen aan Van Soest, ten einde meer duidelijkheid te krijgen over de draagwijdte van de te ondertekenen formulieren en over de werking van het *Vlaams Verbond*. Tijdens dit gesprek geraakte Van Soest overtuigd van de cruciale rol die Tilkin kon spelen om zijn mensen tot tekenen over te halen. Op 19 februari schreef hij hem een brief waarin hij benadrukte dat het *Vlaams Verbond* niets met de activiteiten van de activisten te maken had en dat het inzake levensbeschouwelijke vragen een neutrale positie innam. Van Soest wees Tilkin voorts op de invloed die zijn voorbeeld op zijn ondergeschikten zou hebben (23). De bureeloverste raakte overtuigd en tekende (24). Van Tilkins voorbeeld ging effectief invloed uit. Van de drieënveertig ondergeschikten van Castaigne tekenden er uiteindelijk elf.

Op donderdag 20 februari vernam directeur Castaigne dat de statuten en adhesieverklaringen van het *Vlaams Verbond* op zijn directie circuleerden. Castaigne was vóór de oorlog al langere tijd in Limburg geposteed geweest waarbij hij in botsing was gekomen met flamingantische ambtenaren. Zeer waarschijnlijk had hij de bezetting geheel of gedeeltelijk in Gent doorgemaakt (25). Die stad was voor de oorlog al een centrum waar vrij goed georganiseerde wallingantische ambtenaren, gesteund door de sterke Franstalige aanwezigheid in de stedelijke burgerij een anti-Vlaamse houding aannamen. Gent was bovendien de stad waar Duitsgezinden al héél vroeg tot het activisme overgingen. Castaigne werd er geconfronteerd met scherpe uitingen van het meest radicale activisme. Het hoeft geen betoog dat de francofone en Belgicistische reactie in Gent navenant erg krachtig was en dit zal Castaigne zeker niet onberoerd hebben gelaten (26).

Na de oorlog was Castaigne terug op post in Hasselt. Geconfronteerd met de sympathie van zijn ondergeschikten voor het *Vlaams Verbond*, reageerde hij hevig op wat hij *un acte flagrant de politique à tendance nette à la séparation administrative du pays* noemde. Hij lichtte zijn voogdijminister, Leon Delacroix, in over het gebeurde en bezorgde hem een voorlopig verslag met de namen van de betrokkenen. Tegelijkertijd begon hij zijn ondergeschikten onder druk te zetten. Castaigne stuurde naar Brussel ook negatieve gegevens door over Jan Gruyters. Die had volgens hem tijdens de bezetting geweigerd deel te nemen aan de staking van de magistraten en gepleit voor de Duitse rechtbanken. Bovendien had hij zijn stage gedaan bij advocaat Paul Bellefroid, vóór de oorlog een der pleitbezorgers voor de vernederlandsing van het gerecht en een van de

(23) Van Soest aan Tilkin, 19 februari 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. Deze brief werd tijdens het administratief onderzoek onderschept en raakte zo in het dossier.

(24) Tilkin aan Castaigne, 28 februari 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(25) V.J. Castaigne werd bij Koninklijk Besluit van 31 juli 1914 als provinciaal opziener verplaatst van Hasselt naar Gent, *Belgisch Staatsblad*, 8 augustus 1914.

(26) Over het activisme in Gent zie het baanbrekend werk van D. VANACKER, *Het activistisch avontuur. Gent, 1991*. Dat Castaigne gedurende heel de oorlog in Gent geposteed was, leiden we af uit de tekst van zijn benoemingsbesluit, Koninklijk Besluit van 29 juni 1919, "Castaigne V.-J. thans provinciaal opziener der rechtstreekse belastingen, douanen en accijnzen te Gent", *Belgisch Staatsblad*, 10 juli 1919. Met dit Besluit kreeg hij zijn benoeming in Hasselt. Castaigne leidde voor die datum de Hasseltse dienst ad interim. Zeer waarschijnlijk pas van na 11 november 1918 vermits Leo Meert tevoren zijn mutatie naar Hasselt nooit zou toegelaten hebben.

meest vooraanstaande activisten in de provincie. Nu was hij naar het buitenland gevlucht (27).

Het tegenoffensief van Castaigne maakte indruk. Zes ambtenaren, onder wie Tilkin die bijzonder onder druk gezet werd, herriepen hun handtekening. Op 27 februari beantwoordde Tilkin de brief van Van Soest. Zijn ideeën over het taalgebruik in Vlaanderen bleken plots grondig veranderd. Hij verklaarde dat hij eentaligheid van het bestuur in Vlaanderen niet wenselijk achtte, vermits het publiek het recht had zich in het Frans tot het bestuur te richten en in dezelfde taal geantwoord te worden. Bovendien zou een strikte scheiding tussen Nederlands- en Franstaligen de eenheid van het *Nationaal Syndicaat van het personeel van het Ministerie van Financiën* in het gedrang brengen, net nu dit syndicaat belangrijke resultaten boekte inzake bevorderingen, bezoldiging en organisatie van de administratie. Hij verklaarde dan ook zich, als “goeddenkende Vlaming”, niet achter de oproep van het *Vlaams Verbond* te kunnen scharen (28). Tilkin bezorgde zijn directeur een afschrift van deze brief en benadrukte bij die gelegenheid hoe de idee van de uitsluiting van het Frans als bestuurstaal in Vlaanderen hem deed huiveren (29). Uiteindelijk zouden van de elf ondertekenaars, behalve Smeets, slechts vijf de niet geringe moed hebben om hun handtekening trouw te blijven. Zij waren allen minder dan vijfendertig jaar oud! Dat laatste was geen onbetekenend detail. De jongeren waren niet bereid om te plooiën onder de druk van de francofonie.

Brussel maakt er een affaire van

Dat Castaigne de zaak rechtstreeks en meteen aan de voogdijminister kon voorleggen mag gezien worden als een aanduiding dat zijn hiërarchische meerderen er eveneens een zaak van wilden maken en hoopten een afschrikwekkend voorbeeld te kunnen stellen. Zijn rechtstreekse chef, directeur-generaal Danhier van de administratie van de Direkte Belastingen, Douanen en Accijnzen reageerde in dezelfde lijn als directeur-interimaris Castaigne: *Il s'agit de faits qui paraissent avoir un caractère spécial de gravité: propagande faite par un ou plusieurs de nos agents dans les bureaux de la Direction pour recueillir des adhésions à une œuvre politique à tendances néfastes pour le bien du pays*. Hij stelde op 7 maart de minister voor zijn collega Vander Cruyssen met een administratief onderzoek ter plaatse te gelasten (30).

(27) Castaigne aan Delacroix 26 februari 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(28) Tilkin aan Van Soest, met de mededeling dat hij zijn handtekening introk, 27 februari 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(29) Tilkin aan Castaigne, 28 februari 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. Deze brieven werden vertaald en als onderdeel van het dossier naar Brussel gestuurd.

(30) Nota van directeur-generaal Danhier, 7 maart 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. Zowel F.J. Danhier als H.E.L. Vander Cruyssen waren nog maar bij Koninklijk Besluit van 26 februari 1919 benoemd als “algemeen bestuurder”. Tevoren waren ze “algemeen opziener” geweest. Zie *Belgisch Staatsblad*, 20-21 april 1919. Vander Cruyssen had de oorlog in Le Havre doorgebracht als ambtenaar.

Ze lieten er geen gras over groeien. De volgende dag al toog directeur-generaal Vander Cruyssen naar Hasselt, waar hij het hele verhaal nog eens te horen kreeg van Castaigne. In zijn verslag aan de minister sloot Vander Cruyssen zich aan bij de zienswijze van Castaigne, die onder meer verklaard had dat *la Direction est un véritable nid d'activistes*. Ook van Vander Cruyssen kreeg Tilkin het in een persoonlijk gesprek zwaar te verduren: *Je lui ai exprimé mon indignation de voir un fonctionnaire de son grade donner son appui à un mouvement qui n'est rien moins que la continuation de l'œuvre néfaste de séparation administrative entreprise par nos ennemis durant l'occupation. Je lui dis que dans le moment où la Belgique a besoin du concours dévoué de tous ses agents travaillant dans un esprit d'union pour l'aider à surmonter les difficultés de toute sorte au milieu desquelles elle se débat, c'est un vrai crime de lèse-patriotisme que de seconder les effets de ceux qui mettent à profit ces circonstances troublées pour semer la division dans l'État. D'ailleurs la guerre n'est pas finie et je me crois autorisé à déclarer que le gouvernement ne toléra pas qu'aucun de ses agents participe à des menées qui sont de nature à mettre en danger l'unité du pays et dont seuls nos ennemis sont appelés à récolter des bénéfices*. Tilkin antwoordde dat hij het met deze zienswijze eens was en dat hij dan ook zijn handtekening had teruggetrokken. Bovendien zou hij nooit achter de principes van bestuurlijke scheiding en eentalig Nederlands bestuur in Vlaanderen gestaan hebben. Tot slot drukte hij zijn spijt uit over het feit dat hij niet dadelijk was opgetreden tegen deze propaganda. Vander Cruyssen rondde zijn bezoek aan de provinciehoofdstad af met een bezoek aan de Directie der Registratie en Domeinen om zich ervan te vergewissen of er ook daar propaganda voor het *Vlaams Verbond* gevoerd was. Dat bleek niet het geval (31). Danhier stuurde het verslag van Vander Cruyssen door naar de minister en stelde daarbij voor de zaak nog grondiger uit te diepen. Al de ambtenaren die de adhesieverklaring hadden ondertekend zouden persoonlijk ondervraagd moeten worden. Bureeloverste Tilkin leek hem de hoofdverantwoordelijke (32).

Laat ons - alvorens de reactie van de minister te ontleden - de figuur van Leon Delacroix onder de loep nemen (33). De Brusselse advocaat Leon Delacroix was door koning Albert als katholiek regeringsleider opgedrongen. Hij combineerde de functie van eerste minister met de portefeuille van Financiën. Hij was dus op dat ogenblik hét politieke zwaargewicht in de regering. Deze politicus was een vooraanstaande figuur in de door de activisten gehate "*Komiteiten*", die instonden voor de voedselvoorziening van het bezette land. Faingnaert, een van de meest vooraanstaande propagandisten van het activisme, noemde hem *de geheime spil van het Belgisch verzet* (34). Hij kon niet verdacht worden van enige sympathie voor de flaminganten, integendeel. Toen de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers in de zomer van 1919 eiste dat het Verdrag van Versailles zou vertaald zijn alvorens hij het ter ratificatie aan de Kamer zou voorleggen, vroeg de eerste minister zich op de ministerraad af of het nodig was *de*

(31) Verslag van Vander Cruyssen aan Delacroix, 11 maart 1919, AR, FIN., nr. 132, dossier 199.

(32) Begeleidende nota van Danhier aan Delacroix, gehecht aan het verslag van Vander Cruyssen, 11 maart 1919, AR, FIN., nr. 132, dossier 199.

(33) Belangrijk i.v.m. Delacroix is L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Dl. II. 1914-1936. Leuven, 1985, blz. 70.

(34) A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*. Kapellen, 1932, blz. 755.

faire cette dépense (35). Tegelijk was hij echter de opperste behoeder van de naleving van de taalwetten door het landsbestuur. Op 19 december 1919 wees hij er zijn ministers op dat volgens artikel 2 van de wet van 18 april 1898 op het taalgebruik in overheidspublicaties, wetsontwerpen én de toelichting in de twee landstalen tegelijktijd, en hij onderstreepte dat woord, moesten opgesteld worden, "ainsi que les exposés des motifs qui les accompagnent" (36).

Delacroix sloot zich bij de conclusies van Vander Cruyssen en Danhier aan. Hij moedigde zijn topambtenaren onverbloemd aan in hun agressieve houding. Aan Vander Cruyssen liet hij weten: *J'approuve entièrement le langage que vous avez tenu au chef de bureau intérimaire Tilkin* (37). Hij stuurde Vander Cruyssen terug naar Hasselt om er samen met Castaigne en diens collega directeur Schockaert van de Directie der Registratie en Domeinen al de ambtenaren die bij de zaak betrokken waren te ondervragen. Weer was Tilkin de enige die met naam genoemd werd. De gouverneur van Limburg werd gevraagd Vander Cruyssen in te lichten over de activiteiten van de Limburgse afdeling van het *Vlaams Verbond* (38). De ondervragingen gingen door op 3 april. Hieruit bleek in de eerste plaats dat de propaganda voor het *Vlaams Verbond* beperkt was gebleven tot de dienst van Castaigne. De diensten van het kadaster waren niet benaderd. Ook bij de provinciale administratie was niets van die aard gemeld. Vander Cruyssen oordeelde dat de feiten voldoende ernstig waren om de betrokken ambtenaren te sanctioneren. Bovendien stelde hij de minister voor het dossier over te maken aan de jury die belast was met het onderzoek van collaboratie en activistische activiteiten tijdens de oorlog (39).

Die jury stond bekend als de *Ereraad* en zij had al verscheidene malen het ontslag van activistische ambtenaren laten bezegelen door een Koninklijk Besluit met als argument dat de betrokkene *deel heeft genomen aan de drijfverijen dergenen die met de Duitse overheid, naar 't verbreken des nationale eenheid streefden* (40). Dit betekende dat het onderschrijven van Vlaamse taaleisen, los van de aanwezigheid van de Duitse bezetter, aanleiding kon geven tot verwijdering uit de administratie. Daar stuurden deze topambtenaren op aan.

Vander Cruyssens verslag bereikte de minister langs hiërarchische weg, via zijn baas Buisseret. Die was heelwat voorzichtiger. In een begeleidende nota, gedateerd op 9 april 1919, adviseerde de secretaris-generaal de minister deze jury er buiten te laten, vermits

(35) Verslag Ministerraad, 12 juli 1919, *AR*, microfilm 2010.

(36) Delacroix aan alle ministers, 19 december 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 196. De tekst werd door de secretaris-generaal van Financiën doorgestuurd naar al de besturen.

(37) Delacroix aan Vander Cruyssen, 29 maart 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(38) Delacroix aan Vander Cruyssen en Delacroix aan de gouverneur van Limburg, 29 maart 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. Overigens zou er vanwege de provincie nooit bericht komen betreffende vergelijkbare zaken. Tenminste niet in de periode waarin de taalrel in Financiën zich afspeelde.

(39) Vander Cruyssen aan Delacroix, 5 april 1919, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(40) Geciteerd uit het Koninklijk Besluit van 6 mei 1919 dat F.-V. Vanderperren, agent der schatkist te Sint-Niklaas, ontsloeg, *Belgisch Staatsblad*, 11 mei 1919. Dit advies dateerde van de zitting van 14 april 1919.

de feiten chronologisch buiten haar bevoegdheid vielen. Volgens hem was de *Bestuursraad* van de Administratie der Directe Belastingen, Douanen en Accijnzen, die was samengesteld uit de directeurs-generaal Danhier, Vander Cruyssen, Clavier en Janssen, de aangewezen instantie om in deze zaak een oordeel uit te spreken (41). Dat had op zich ook al ernstige gevolgen kunnen hebben maar blijkbaar is het zover nooit gekomen. Op het ogenblik dat de zaak voor de top van de ambtenarij afgedaan leek, stortte de politieke wereld zich erop. Was het eerste het gevolg van het tweede?

Tot in het Parlement toe

Op de dag dat Buisseret zijn opvattingen betreffende de verdere afwikkeling van het incident neerschreef, kwam de Hasseltse taalrel in de Kamer van Volksvertegenwoordigers ter sprake. Frans Van Cauwelaert vroeg aan Delacroix uitleg over het incident. Er was hem ter ore gekomen dat er een petitie van het *Vlaams Verbond* was rondgegaan, hetgeen - hoewel er niets onwettelijks gebeurd was - aanleiding had gegeven tot een administratief onderzoek. Verder kwam Van Cauwelaert niet met zijn relaas. De zitting was gewijd aan een debat over het wetsontwerp over de vorming van de kieslijsten voor de wetgevende verkiezingen en de kamervoorzitter vond dat de interpellatie van Van Cauwelaert teveel afweek van het eigenlijke onderwerp. Hij stelde voor deze zaak op de agenda van een volgende vergadering te plaatsen (42).

Parlementair werd Van Cauwelaert voorlopig afgeblokt maar hij hing de zaak aan het klokzeel in *De Standaard* van 11 april. In een scherp artikel, onder de titel *De oorlog aan de Vlamingen !*, werd de repressie aangeklaagd waaraan Vlaamsgezinde ambtenaren door de overheid werden blootgesteld. De auteur illustreerde zijn stelling met het Hasseltse voorval: een niet met naam genoemde leraar had aan de ambtenaren van de Directie van de Directe Belastingen, Douanen en Accijnzen te Hasselt het minimumprogramma van het *Vlaams Verbond* ter ondertekening voorgelegd. Een aantal bedienden was hierop ingegaan. Hun Franstalige directeur, de heer Castaigne, was echter van oordeel dat dit niet door de beugel kon en bracht zijn superieuren van het gebeurde op de hoogte. De zaak werd onderzocht. Alle bedienden werden ondervraagd en diegenen die getekend hadden werden onder druk gezet hun handtekening te herroepen. De auteur-volksvertegenwoordiger vond dit een inbreuk op het recht van de ambtenaren om voor hun overtuiging op te komen. Het contrast was bovendien al te sterk: *Nooit is een franskiljon lastig gevallen voor zijn Vlaamshaterij. In geheel deze lange oorlog is geen enkel officier het voorwerp geworden van enige tuchtmaatregel, omdat hij moedwillig en volhardend de Vlaamse taalwetten overschreed of de Vlamingen in hun duurbaarste gevoelens hoonde, ofschoon het onvaderlands, het staatsgevaarlijk karakter van dergelijke handelwijze niet kan worden betwist.* Tot slot wees hij op het gevaar dat dergelijke voorvallen inhielden als stimulans tot radicalisering van de Vlaamse eisen: *Het feit dat deze onwaardige aanval op ons Vlaams recht uitgaat van een Waal doet deze kaakslag aan ons eergevoel pijnlijker en de aanhangers van bestuurlijke scheiding kunnen*

(41) Nota van Buisseret aan Delacroix, 9 april 1919, AR, FIN., nr. 132, dossier 199.

(42) Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Handelingen*, 1919, blz. 763-764.

zich in de handen wrijven over deze treffende illustrering van de stelling dat Waalse ambtenaren niet aan het hoofd van diensten in het Vlaamse land thuis horen! Een scherpe verwijzing naar de Waalse beweging die zelfs de geringste vorm van Nederlandstaligheid in Wallonië weigerde, ontbrak niet: *De Walen hebben zich — zonder reden nochtans — steeds vurig tegen benoemingen van Vlamingen in hun gebied geveerd; tactloze mannen als de Heer Castaigne zijn uitstekend geschikt om aan de Vlamingen de Waalse tactiek te leren.* Dat was een nauwelijks verholen bedreiging. *De Standaard* aarzelde niet om de uiteindelijke politieke verantwoordelijke voor het incident, Delacroix, aan te pakken: *Wij willen eens zien wat de Heer Minister van Financiën daarover zal zeggen; want deze zaak is te ernstig dat hij niet genoodzaakt zal worden persoonlijk in deze stelling te nemen* (43).

We weten nu dat Delacroix al op niet mis te verstane wijze stelling genomen had in deze zaak en de agressie van zijn wallingantische topambtenaren niet alleen goedkeurde maar zelfs aanvuurde. Nu dook het Parlement op als medespeler. Van Cauwelaert liet immers niet af: op 16 april stelde hij aan Delacroix de schriftelijke vraag of het staatsambtenaren verboden was hun handtekening te plaatsen onder de beginselverklaring van het *Vlaams Verbond*. Op 19 april kreeg hij antwoord. Delacroix ontweek de vraag met de belofte dat deze kwestie aan bod zou komen tijdens het in het vooruitzicht gestelde debat over de taaltoestanden in de administratie, dat in mei zou doorgaan (44).

Dat debat werd inderdaad het eerste belangrijke parlementaire debat over de taalkwestie in de naoorlogse tijd. In feite ging het veel meer over de wantoestanden op taalgebied bij de strijdkrachten aan het IJzerfront. De administratie kwam slechts af en toe ter sprake maar dan wel in niet mis te verstane termen (45). De gematigde oud-minister Van de Vyvere vroeg - verwijzend naar de Troonrede - dat in de gewestelijke besturen de streektaal ook als administratieve taal zou fungeren; in de centrale besturen in Brussel moesten op elk niveau Nederlandstalige ambtenaren benoemd worden. Het zou gedaan moeten zijn met de systematische vertaling van Nederlandse stukken ter wille van de hogere ambtenaren die alleen maar het Frans machtig waren. Absolute tweetaligheid van hoog tot laag was immers een fictie. De flaminganten vonden een objectieve bondgenoot in de Waalse socialist Jules Destrée die uitriep dat hij geen tweetaligheid zou dulden. Van de Vyvere liet niet na de regering te waarschuwen. Hij stelde vast dat sinds 11 november *in vele administratieve kringen een gedeelte van het personeel zich onbewust laat meeslepen tot een hevige reactie tegen alle Vlaamse elementen en tegen het*

(43) *De Standaard*, 11 april 1919. Het artikel werd in het ministerie opgemerkt, uitgeknipt, vertaald en aan de minister bezorgd. Het bevindt zich in het archief van het Algemeen Secretariaat van het Ministerie van Financiën: *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. *Het Laatste Nieuws*, liberaal-vlaamsgezind dagblad van de familie Hoste, had op 6 april al melding gemaakt van een administratief onderzoek in Hasselt naar aanleiding van flamingantische agitatie in de buitendiensten van Financiën. Aangehaald in M. BASSE, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*. Deel III. Gent, 1933, blz. 36.

(44) Het origineel van de parlementaire vraag (nr. 149) in *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(45) *De Vlaamsche Interpellatie. 14-15-21-22 Mei 1919*. Brussel, 1919. We consulteerden deze uitgave omdat het de versie was die door de interpellanten werd voorgeschoteld aan het publiek en die spraakmakend was bij de meerderheid van de flamingantische militanten. Ter controle werd ook de (meestal Franse) tekst in de *Parlementaire handelingen* nagelezen.

gebruik van de Vlaamse taal. De dagbladen reppen iedere dag van nieuwe grieven, en vele van die grieven zijn gegrond. Dagelijks ziet men, dat Vlamingen die hun recht eisen, voor 'activisten' uitgescholden worden. Het goevernement moet ervoor zorgen dat die praktijken een einde nemen (46). Ook Van de Perre waarschuwde de regering dat het ongenoegen in Vlaanderen sterk toenam. Van Cauwelaert stelde de oplossing voor: de besturen in Vlaanderen moesten het Nederlands ook als interne, administratieve taal gebruiken.

In de regering

De interpellanten mochten zich gelukkig prijzen dat Kamervoorzitter Prosper Poulet vlaamsgezind was. Hij hield de woeste reacties van de vlaamsvijandige parlementsleden in toom. De regering kwam niet onder de indruk. Delacroix zag geen vuiltje aan de lucht. Schamper merkte hij op: *In sommige kringen klaagt men, klaagt men hevig, alsof een deel des lands verdrukt werde, ja verdrukt. Ik vraag me af: waar zijn de verdrukkers? Ik zie er in geen enkel ministerieel departement.* Er was misschien wat hard opgetreden tegen de activistische ambtenaren vlak na de oorlog. Maar dat was voorbij. Hij pleitte voor *toegeeflijkheid... wanneer het uitingen van een opinie betreft* (47).

De regering ontkende dus alle wantoestanden en voor de waarschuwingen bleef zij potdoof. Van Cauwelaert trok de conclusie: *De regering heeft eindelijk gesproken en zij heeft afgedaan, voor goed.* Hij beloofde een harde politieke strijd (48). De interpellaties van "de drie Van's" in mei 1919 waren de kreten van roependen in de woestijn van de nationale politiek. Hun flamingantische achterban in Vlaanderen groeide omdat het gebrek aan aandacht voor de problematiek vanwege regering en Parlement als een kaakslag werd aangevoeld. Het parlementair debat leidde ogenschijnlijk tot niets en resulteerde daardoor in toenemende verbittering bij de Vlaamsgezinden.

Dat gebrek aan begrip voor de Vlaamse eisen typeerde ook Delacroix. Hij zette zijn offensief tegen de Hasseltse Verbonders verbeten door en betrok ook andere ministers in de zaak. Aan minister Harmignie van Kunsten en Wetenschappen, waaronder Onderwijs ressorteerde, vroeg hij maatregelen te treffen tegen Van Soest (49). De eerste regering Delacroix viel in november 1919, vóórdat Harmignie maatregelen had kunnen treffen. De volgende regering, vanaf december, zou weer geleid worden door Delacroix waarbij hij Financiën behield. Nu moest hij de socialist en wallingant Jules Destrée aanspreken als hij Van Soest wilde treffen. Destrée zat in deze zaak echter niet op dezelfde lijn als de regeringsleider. Van Cauwelaert had over deze wallingantische

(46) *De Vlaamse Interpellatie. 14-15-21-22 Mei 1919.* Brussel, 1919. Tussenkomen van Van de Vyvere, blz. 22-25 en 29-30.

(47) *De Vlaamse Interpellatie. 14-15-21-22 Mei 1919.* Brussel, 1919, blz. 139 e.v.

(48) In de "Oproep tot de Vlamingen" in *De Standaard*, 27 mei 1919. Ook afgedrukt in *De Vlaamse Interpellatie. 14-15-21-22 Mei 1919.* Brussel 1919, blz. 151-156.

(49) Delacroix aan Harmignie, 13 maart 1919; Harmignie aan Delacroix, 18 maart 1919, waarin hij meer inlichtingen vroeg over de betrokkenheid van Van Soest, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

politicus enkele maanden voordien geschreven: *Wat de echte Vlamingen genoeg baart, is te zien dat vele Walen, met Destrée aan het hoofd, bereid zijn broederlijk hun handen in de onze te leggen om tot een beslissende, maar ook radikale oplossing te geraken* (50). Destrée eiste immers eentaligheid voor Wallonië en zou die moeten betalen met eentaligheid voor Vlaanderen en dus moest hij figuren als Castaigne de facto in de steek laten.

Destrée liet Delacroix op 8 januari van het volgend jaar weten dat Van Soest hoogstens wat onvoorzichtig was geweest maar voor het overige alleen gebruik gemaakt had van de vrijheden die de grondwet hem garandeerde (51). Er diende dan ook disciplinair niet tegen hem opgetreden te worden. De terughoudendheid van Destrée had waarschijnlijk een bijzondere reden. Op 3 en 14 januari 1920 bracht de minister op de ministerraad een ontwerp van omzendbrief aan de leerkrachten ter sprake. *Il reconnaît aux instituteurs le droit de faire partie d'une association politique, d'exprimer publiquement leur opinion, de participer à une manifestation publique comme tous les citoyens*. Destrée wilde politieke activiteiten van onderwijzend personeel tot op zekere hoogte toelaten. Delacroix was het daar niet mee eens en vond het *très délicat* om leerkrachten zoiets toe te staan. Hij wilde blijven vasthouden aan de omzendbrief van 13 februari 1896 die dit radikaal verbod. Delacroix kreeg voor dit standpunt steun van vrijwel alle ministers terwijl Joseph Wauters zijn partijgenoot Destrée steunde. Wilden de socialisten de leerkrachtenwereld als recruteringsruimte ter versterking van hun nog erg zwakke kaders? (52) Met dergelijk project op tafel kon Destrée uiteraard niet optreden tegen Van Soest.

Pas toen de minister van Kunsten en Wetenschappen berichtte dat hij Van Soest *qui n'a fait qu'user de ses droits*, niet wilde straffen, kroop secretaris-generaal Buisseret nog eens in de pen. Op 20 januari 1920 maakte hij een verslag op waarin hij het gebeurde en het verloop van het onderzoek samenvatte en de betekenis van het voorval tot zijn ware proporties herleidde. Uiteindelijk waren slechts vijf bedienden bij hun steunverklaring gebleven, waartoe zij overigens het recht hadden, en had hun agitatie geen uitbreiding gevonden op andere diensten. Buisseret keek al wat rustiger tegen de zaak aan maar had zijn francofone arrogantie niet afgelegd. De teksten die in Hasselt gecirculeerd hadden vond Buisseret in de eerste plaats beledigend voor de Vlamingen zelf: *Il y a des passages donnant nettement à entendre que les populations flamandes se trouvent, jusqu'à présent, 'exclus de la civilisation mondiale' et qu'elles ont besoin d'un 'assainissement intellectuel'. Les dirigeants ne comprennent-ils pas qu'ils outragent le peuple flamand en le représentant comme un peuple d'ilotes? À s'élever à ce diapason, on risque de rater son effet et de se rendre ridicule*. Bovendien, zo merkte hij paternalistisch op, was het voor de Vlamingen een zegen dat de voertaal in hun onderwijs het Frans was: *Quant à moi, wallon de culture française, je ne fais nulle difficulté de reconnaître qu'à égalité d'intelligence, d'instruction, d'aptitudes, le Flamand a très souvent sur le Wallon cette supériorité de connaître deux langues. Et c'est précisément*

(50) In de bespreking van de stemming in de Kamer in *De Vlaamsche Interpellatie. 14-15-21-22 Mei 1919*. Brussel, 1919, blz. 148-149.

(51) Destrée aan Delacroix, 8 januari 1920, AR, FIN., nr. 132, dossier 199.

(52) Ministerraad, 3 en 14 januari 1920, AR, microfilm 2010.

ce que je vois d'avantageux dans un régime qui fait à la langue française une grande place, une très grande place dans l'enseignement primaire, moyen et supérieur en pays flamand. Wat de Hasseltse bedienden betreft ging Buisseret ervan uit dat de strenge ondervragingen waaraan zij onderworpen waren wel voldoende indruk zouden gemaakt hebben om hen ervan te weerhouden zich in de toekomst nog als ambtenaar met politiek in te laten. *Je propose de classer l'affaire* (53).

Wat Hasselt en de twee protagonisten, Castaigne en Tilkin, betreft... Hun beider loopbaan ging verder. Het is opmerkelijk dat Tilkin daarbij blijkbaar niet meer gehinderd werd door de campagne tegen hem in de loop van 1919. Op 20 mei 1920 werd hij benoemd tot bureeloverste eerste klasse in Hasselt. Hij was niet langer meer "interimaris" (54). Hij werd daarbij geholpen door het feit dat de provinciale buitendiensten gesplitst werden in Directe Belastingen en daarnaast Douanen en Accijnzen (55). Dat kwam in Hasselt zonder twijfel goed uit want Castaigne werd daarbij benoemd tot directeur van Douanen en Accijnzen (56). Tilkin bleef bij Directe Belastingen waar hij met ingang van 1 januari 1922 opziener werd, een bevordering in graad van "controleur" tot "inspecteur" (57). Voortaan konden Castaigne en Tilkin elkaar netjes mijden.

Toch kon de politieke wereld niet meer aan de taalproblemen in de administratie ontsnappen. Op 8 december 1919 besliste de regering dat een parlementaire commissie de maatregelen om tot een definitieve oplossing van de taalkwestie te komen moest voorbereiden. Delacroix was op enkele maanden tijd tot het inzicht gekomen dat het flamingantisme bezig was de poten onder de Belgische staat en onder zijn regering weg te zagen. De sterke radikalisering bij de Vlaamse studenten in Leuven baarde hem zorgen. Om het groeiende ongenoegen wat af te zwakken stelde hij op de ministerraad van 1 maart 1920 voor om een verklaring af te leggen waarin, betreffende het taalgebruik in de administratie, zou beloofd worden dat buitendiensten en plaatselijke besturen Nederlands moesten gebruiken tenzij de gebruikers een vertaling in het Frans vroegen. Dat ging lang niet ver genoeg voor Van Cauwelaert en zijn geestesgenoten. Delacroix zat tussen twee vuren want zijn regering werd ook gedragen door de sterk anti-Vlaamse liberale partij die elke aantasting van de positie van het Frans in Vlaanderen afwees. De erkenning van de wettelijke eentaligheid van Vlaanderen liet daardoor op zich wachten. De Leuvense christen-democraat Prosper Pouillet bleef ondertussen waarschuwen dat de onwil van de regering om werk te maken van een deugdelijke taalwet de Vlaamse eisen radicaliseerde en zo de toekomst van het land op het spel zette. Vlaanderen wacht-

(53) Verslag van Buisseret, 20 januari 1920, *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199.

(54) Koninklijk Besluit van 20 mei 1920 in *Belgisch Staatsblad*, 27 mei 1920. Opmerkelijk is dat zijn functie voordien vermeld wordt als "controleur der rechtstreekse belastingen; accijnzen en comptabiliteit te Brussel". Maar er zijn tot dusver geen sporen gevonden van een daadwerkelijk verblijf als ambtenaar te Brussel.

(55) B. DESMAELE, *Le Ministère des Finances. Étude de l'évolution structurelle de l'administration centrale et de ses organes consultatifs, première partie: 1831-1945* (*Miscellanea Archivistica Studia*, 9). Brussel, 1990, blz. 165, voetnoot 338.

(56) Koninklijk Besluit van 22 juni 1920 in *Belgisch Staatsblad*, 8 juli 1920.

(57) Koninklijk Besluit van 28 februari 1922 in *Belgisch Staatsblad*, 16 maart 1922.

te nog altijd op de realisatie van de gelijkheid die koning Albert in zijn troonrede twee jaar eerder had beloofd. Zo bleef - in de analyse van Pouillet - de tijdbom onder de Belgische staat verder tikken terwijl haar ontploffingskracht toenam (58).

Frans Van Cauwelaert stuurde openlijk aan op een groot parlementair debat over het taalgebruik in administratieve zaken. Hij werd daarbij vanuit Limburg ondersteund door 240 moties ten voordele van de vernederlandsing; het resultaat van de actie van de Katholieke Vlaamse Bond van Limburg in de loop van 1920-1921 (59). De voorbereiding van de grondwetsherziening in de loop van 1920 zou de Vlaamsgezinden - waarvan de stemmen noodzakelijk waren - de kans bieden om een taalwet op de administratie af te dwingen. De streektaal zou voortaan als interne diensttaal gelden en gebruikt worden voor de correspondentie tussen de administraties onderling (60). Ambtenaren in een Vlaamse gemeente zouden nooit meer het Franstalige verslag van hun ondervraging in het kader van een administratief onderzoek moeten tekenen. Nochtans was dat tevoren de normaalste zaak ter wereld zoals het dossier "activisme te Hasselt" bewijst. Elk document werd in het Frans vertaald of in die taal opgesteld. De stemming van deze taalwet betekende ook de zwanezang van de regering Delacroix II. In november 1920 nam ze ontslag. Het was meteen het einde van Léon Delacroix als politicus.

Besluit

De Hasseltse affaire was voor de ambtelijke top in Brussel gesloten en de taalwet op de bestuurszaken van 1921 had een herhaling van dit scenario in een Vlaamse gemeente onmogelijk gemaakt. Maar dat betekende niet dat de wrok verdween. De Vlaamse Beweging bleef bovendien een nog verder gaande wetgeving betreffende het taalgebruik in de administratie eisen. Dat dit in de Belgische en antiflamingantische euforie van de naoorlogse jaren aan de dovemansoren in Brussel niet besteed was hoeft geen betoog. Maar de arrogantie van Franstaligen en Fransgezinden bleef het radicalisme aan Vlaamse kant aanzwengelen. Op enkele jaren tijd leidde dit tot het verlies van bijna heel de studerende, katholieke, Vlaamse jeugd die zich bekeerde tot het Vlaams-nationalisme en zodoende in handen kwam van de erfgenamen van het activisme. Dat was ook het geval in Limburg (61).

(58) De Vlaamsgezindheid van Prosper Pouillet werd hem door de Franstalige pers niet in dank afgenomen. Zie hiervoor de persknipsels die hij verzamelde in zijn archief, *AR, Archief Prosper Pouillet*, nr. 266. Voor de debatten in de schoot van de regering, zie de verslagen van de ministerraad, december 1919 en volgende maanden, *AR*, microfilm 2010.

(59) A.-M. KNEVELS, *De Katholieke Vlaamse Bond van Limburg (1919-1928). Van de katholieke partij naar de nationalistische*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 42, 1983, noot 6, blz. 151.

(60) De beste analyse van deze taalwet is te vinden in L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*. Dl. II. 1914-1936. Leuven, 1985, blz. 118-123.

(61) Dat gebeurde ook met het Vlaams Verbond in Limburg. Voor de latere evolutie naar een sterker beliden Vlaams-nationalisme: A.M. KNEVELS, *De Katholieke Vlaamse Bond van Limburg (1919-1928) - van de katholieke partij naar de nationalistische*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 42, 1983, blz. 150-159.

Pas een decennium na de Hasseltse taalrel waren de Vlaamsgezinden electoraal en organisatorisch zo sterk geworden dat zij de verdere inwilliging van de Vlaamse eisen in het Parlement konden afdwingen. In de jaren dertig werd een reeks grote taalwetten gestemd, die van Vlaanderen een eentalig gewest maakten. Op termijn was de rol van het Frans in Vlaanderen uitgespeeld. In Limburg - en in heel Vlaanderen - Vlaams! Maar de centrale administratie in Brussel bleef nog een harde noot om te kraken (62).

Bijlage

In de loop van het administratief onderzoek in Hasselt werd een exemplaar van de statuten van de Limburgse afdeling van het Vlaamsch Verbond in beslag genomen en bij het dossier gevoegd. Het wordt nu bewaard in *AR, FIN.*, nr. 132, dossier 199. Het document werd gedrukt door de drukkerij Simoens en Bollen te Bilzen. Bij wijze van bijlage geven we hier de tekst weer:

Vlaamsch Verbond
Limburgsche Afdeeling
Statuten

Art. 1. Er wordt gesticht in Limburg eene afdeeling van het VLAAMSCH VERBOND.

Art. 2. Het doel is: Aan de Vlaamsche Beweging deze praktische eenheid van wil en werking te verzekeren, die noodzakelijk is om binnen den kortst mogelijken tijd hare wezenlijke doeleinden te bereiken.

Art. 3. Als wezenlijke doeleinden van de Vlaamsche Beweging zijn te beschouwen:
A) de vervlaamsching van het onderwijs voor het Vlaamsche volk in al zijne takken en graden;

B) de vervlaamsching in Vlaanderen van het gerecht en van alle openbare besturen;

C) de indeeling van onze weermacht in Vlaamsche en Waalsche eenheden, resp. met het Nederlandsch en het Fransch als taal voor opleiding en aanvoering;

D) de herinrichting van de centrale besturen, zoo doende dat de aangelegenheden, welke het Vlaamsche gedeelte van het land betreffen, rechtstreeks in het Nederlandsch, deze van het Waalsch gedeelte rechtstreeks in het Fransch worden behandeld.

(62) Voor wie de behandelde gebeurtenissen wil kaderen in het geheel van de recente geschiedschrijving over de vernederlandsing van overheid en administratie: H. VAN GOETHEM, *Taalpolitiek en staatsvorming*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen. De geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975. Handelingen van het colloquium op 24.10.1992 te Antwerpen*. Gent, 1993, blz. 7—20.

De eischen, welke uit even vermelde doeleinden voortvloeien, zijn onverminderbaar, daar zij onmisbaar zijn zoowel voor de geestelijke gezondheid en de volledige ontwikkeling van onze Vlaamsche volkskracht, als voor de volledige en feitelijke gelijkheid op taalgebied tusschen Vlamingen en Walen; zij zijn te beschouwen als het MINIMUM-PROGRAM van de Vlaamsche Beweging, en vormen den grondslag, waarop het Vlaamsch Verbond wordt opgericht.

Art. 4. Het Vlaamsch Verbond staat buiten iedere partij en onthoudt zich van elke betwisting of handeling die de partijpolitiek of de godsdienstige belangen raakt.

De actie van het Verbond bepaalt zich tot de rechtstreeksche bevordering van de doeleinden in art. 3 omschreven. Buiten deze, zal het Vlaamsch Verbond zich alleen bezig houden met propaganda voor de algemeene vervlaamsching van het private leven van ons volk en met vraagstukken van zuiver economische aard, in zoover zij de welvaart van geheel de Vlaamsche volksgemeenschap betreffen.

Art. 5. Kunnen zich bij het Provinciaal Vlaamsch Verbond aansluiten alle Vlaamsche Vereenigingen, die door tusschenkomst van hun bestuur de geschreven verklaring afleggen dat zij het minimum-program van de Vlaamsche Beweging, zooals in art. 3 omschreven, als doel van gemeenschappelijke actie aanvaarden.

Het afleggen van deze verklaring doet niets af aan de vrijheid der toetredende vereenigingen om voor het overige hun eigen doeleinden zelfstandig te bepalen, en verleent aan het Verbond geenszins het recht om zich in hun huishoudelijk leven te mengen.

Art. 5 bis. Personen niet aangesloten bij bestaande vereenigingen kunnen zich vereenigen in plaatselijke bonden.

Art. 6. Het provinciaal bestuur kan met 2/3 van zijne leden aan elke vereeniging of elken persoon, die verlangen tot het verbond toe te treden, of reeds toegetreden zijn, het lidmaatschap weigeren.

Art. 7. Elke aangesloten vereeniging heeft recht op ééne afgevaardigde voor ieder begonnen hondertal leden, van beiderlei kunne, boven de 21 jaar.

Art. 8. Elke vereeniging geeft jaarlijks bij het provinciaal secretariaat van het Verbond het aantal zijner stemgerechtigde leden aan.

Art. 9. De afgevaardigden voorzien in art. 7 kiezen een provinciaal bestuur van 18 leden, een per kanton, een bijgevoegd per stad en twee voor Hasselt. Een mandaat van volksvertegenwoordiger of senator kan niet samengaan met het mandaat van bestuurslid. Deze 18 bestuursleden kiezen:

- a) de 9 afgevaardigden voor het centraal Vlaamsch Verbond te Brussel voor een jaar;
- b) eenen voorzitter, 2 ondervoorzitters, 2 schrijvers en eenen schatbewaarder, voor den duur van hun mandaat.

Art. 10. De bestuursleden worden gekozen voor 2 jaar. Ieder jaar wordt de helft aan herkiezing onderworpen. Het lot duidt voor de eerste maal de uittredenden aan.

Art. 11. Alle verkiezingen hebben plaats volgens het beginsel van geheim en gelijk stemrecht met volstreekte meerderheid. (Zie echter art. 15)

Art. 12. Er wordt bij de keuze van bestuursleden naar gestreefd, dat geene aanleiding tot onderling wantrouwen tusschen de verschillende politieke en godsdienstige stroomingen, welke in den schoot van het verbond samenvloeien, wordt gegeven. Deze verhouding wordt zoveel mogelijk spontaan of door overleg verzekerd.

Art. 13. Elke aangesloten vereeniging is verplicht jaarlijks eene minimum bijdrage te betalen van zoveel maal 10 franken als het aantal der afgevaardigden bedraagt, waarvan, voor iederen afgevaardigde, 5 frank ten goede komt aan het Vlaamsche Fonds.

Art. 14. Alwie persoonlijk aan het Vlaamsche Fonds eene jaarlijksche bijdrage betaalt van ten minste vijf frank, wordt beschouwd als BEGUNSTIGEND LID van het Vlaamsch Verbond. Deze titel verleent echter geen persoonlijk stemrecht.

Art. 15. Deze statuten kunnen gewijzigd worden door eene algemeene vergadering, waarop ten minste de twee derden der afgevaardigden tegenwoordig zijn en de twee derden der aanwezige afgevaardigde leden de verandering vragen. Zoo, na eene eerste bijeenroeping, de vergadering niet in getal ware, zal in eene volgende vergadering beslist worden, met meerderheid van stemmen.

Aansluitingen worden ingewacht:

Alderstraat, 50

Vereenigde Statenlaan 53 (63)

(63) Op het exemplaar van deze statuten in het dossier van het secretariaat-generaal van het ministerie van financiën staat met potlood vermeld dat *Alderstraat 50* het adres was van advocaat Gruyters en *Vereenigde Statenlaan 53* het adres van leraar Van Laer.